

**Zrínyi Mikós Nemzetvédelmi Egyetem
Kossuth Lajos Hadtudományi Kar
Hadtudományi Doktori Iskola**

Mintál Noémi

**A tömegpusztító fegyverek elterjedését megakadályozni hivatott nemzetközi export-
ellenőrző rendszerek a 21. század elején**

Doktori (PhD) értekezés
szerzői ismertető

Témavezető:
Dr. Babos Tibor alezredes, PhD

2011.

„Az egyik legsürgősebb prioritásunknak a tömegpusztító fegyverek proliferációja elleni fellépésnek kell lennie. (...) Ha nem gátoljuk meg a világ leghalálosabb fegyvereinek elterjedését, egy demokrácia sem érezheti magát biztonságban.”
Les ASPIN

A tudományos probléma megfogalmazása

A tömegpusztító fegyverek elterjedését megakadályozni hivatott nemzetközi export-ellenőrző rendszerek a nemzetközi közösség fontos szegmensét alkotják, hiszen részes államaik a tömegpusztító fegyverek elterjedése, proliferációja ellen együtt, összefogással lépnek fel. A legtöbb állam, amely rendelkezik tömegpusztító fegyverekkel, kereskedelmi csatornákon keresztül vásárolta meg a megépítésükhöz szükséges összetevőket. Ezért az export-ellenőrzés fontos eszköze a proliferáció lassításának, valamint a tömegpusztító fegyverekhez kapcsolódó technológiákhoz, haditechnikai eszközökhöz történő hozzáférés korlátozásának: sokkal drágábbá teheti ugyanis a tömegpusztító fegyver-programokat mind pénzügyileg, mind pedig diplomáciailag. Ha az államok nem tudják fokozni export-ellenőrzésüket, alkalmazkodva a globalizált világhoz, a kiszélesedett kereskedelemhez, a fejlett technológiákhoz, az internet adta lehetőségekhez, a nemzetközi ellenőrzés hatékonysága romlik, ezzel egyenes arányban növekszik a mindenkori terror-fenyegetettség mutatója.

A doktori értekezés tézise, hogy a non-prolifерációval kapcsolatos kereskedelem ellenőrzése döntő hatással van a nemzetközi békére és biztonságra, ezért az államok részéről kiemelt figyelmet és összefogást igényel. Másként fogalmazva: a kereskedelem-ellenőrzés a globalizálódó gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok, valamint a technológia rohamos fejlődésével egyre összetettebb - már-már kontrollálhatatlan - feladattá válik, ezért a nemzetközi közösségben szereplő államok összefogása, együttműködése, ellenőrzési politikájuk összehangolása nélkül lehetetlen. A doktori értekezés konkrétan arra tesz javaslatot, hogy a jelenlegi non-prolifерációs export-ellenőrző rezsimek integrálásával egy szuperrezsim jöjjön létre, amely jogilag kötelező érvényű nemzetközi szervezet magába foglalja a legjelentősebb szállító államokat, racionalizálja és egyszerűsíti a rezsimek működési mechanizmusait, mely által egységesen és hatékonyabban ellenőrizhető a proliferációra érzékeny termékek és technológiák kereskedelme.

Kutatási célok

A doktori értekezés általános célja, hogy tanulmányozza a non-proliferációs rezsimek működését a nemzetközi kapcsolatok rendszerében, feltárja azok hiányosságait, s javító szándékkal, tudományos igénnyel olyan szempontrendszer felállítására tegyen javaslatot, amely fokozza e rezsimek ellenőrzési lehetőségeit, hatékonyságát. A javaslat az, hogy racionalizálni kell a közös céllal, hasonló eszközökkel, azonban különböző intézményekben működő export-ellenőrző rezsimek működését, s ezáltal a non-proliferáció területén egyszerűbben és hatékonyabban szabályozható export-ellenőrzést kell létrehozni. Mivel e szakterület nem minden esetben kapja meg a nemzetközi, valamint a magyar politikaformálók figyelmét, egyben célom az is, hogy jobban rávilágítsak működésük mikéntjére, neuralgikus pontjaira, s ezzel hozzájáruljak a kérdés jobb hazai megismertetéséhez is.

A kutatási módszerek

A kidolgozó munka során az általános kutatási módszereket, az analízist, a szintézist, az indukciót, az analógiát, a hadtudomány specifikus vizsgálati eljárásainál a történeti eljárást, az összevetést és tendenciavizsgálatot alkalmaztam.

A kitűzött célok elérése érdekében tanulmányoztam és elemeztem a kutatási témával kapcsolatos nemzetközi megállapodások alapidokumentumait, a vonatkozó európai uniós és a hazai jogszabályokat; feldolgoztam és elemeztem a releváns hazai és külföldi szakirodalmat, a témával foglalkozó hazai és külföldi szakemberek kutatási eredményeit; személyes megbeszéléseket folytattam és interjúkat készítettem számos hazai és külföldi kormányhivatalokkal, elemeztem és összehasonlítottam álláspontjaikat. Célzott keresést folytattam az interneten a kutatási témával kapcsolatos információk, elemzések, szakdolgozatok, disszertációk és publikációk fellelésére; mindezekből következtetéseket vontam le, és megoldási javaslatot fogalmaztam meg.

Az elvégzett vizsgálat fejezetenkénti tömör leírása

A disszertáció az „általánostól a specifikus felé” elvet követve először tisztázza a vonatkozó alapvetéseket, definíciókat, majd áttekinti a globális, európai és magyar rendszereket.

A disszertáció az alábbi témakörök kifejtésével ad választ a megfogalmazott kérdésekre és igazolja a tézist.

A doktori értekezés hat fejezetre tagolódik:

- 1) A multilaterális non-proliferációs export-ellenőrző rezsimek alapvetései;
- 2) A globalizált világ okozta kihívások a non-proliferációs export-ellenőrzés területén;
- 3) Az Európai Unió non-proliferációs rezsime;
- 4) A multilaterális non-proliferációs export-ellenőrző rezsimek problémái;
- 5) A multilaterális non-proliferációs export-ellenőrző rezsimek jövője: egy szuperrezsim létrehozásának időszerűsége, lehetőségei;
- 6) Összegzés.

Napjaink világpolitikájának állandó átalakulása egyre nagyobb figyelmet irányít a tömegpusztító fegyverek és azok hordozóeszközeinek illetéktelen kézbe kerülésének, a kereskedelmi ellenőrzések fellazulásának megakadályozására. Ennek érdekében számos non-proliferációs export-ellenőrző rezsime hoztak létre az ilyen termékekkel rendelkező államok. Az **első fejezet** a multilaterális export-ellenőrzési rezsimek non-proliferációban betöltött szerepét elemzi, valamint értékeli az export-ellenőrzés jelentőségét a nemzetközi kapcsolatokban a nemzetközi béke és biztonság megteremtése vonatkozásában. A fejezet rámutat a non-proliferációs export-ellenőrzésben résztvevő multilaterális rezsimek történelmi szükségességére, kialakulásukra, nemzetközi jogi hátterükre, jelentőségükre, valamint a közös elemekre. Tézise, hogy az export-ellenőrzés maga sem homogén, s annak megértéséhez elengedhetetlen az egyes szereplők behatóbb vizsgálata. Sorra veszi mindazon közös jegyeket, melyek valamennyi, illetve közülük néhány rezsime sajátjai, valamint elemzi a különbségeket, a non-proliferációs export-ellenőrzés sajátos ismérveit.

A **második fejezet** amellet érvel, hogy a globalizáció korában, így a 21. század elején az export-ellenőrzésnek fokozott jelentősége van a fenyegetést jelentő termékek elterjedésének megakadályozásában. Ennek érdekében egyre nagyobb szükség van nemzetközi összefogásra a non-proliferáció területén. A technológiai fejlődés felgyorsulásával különösen nehézé vált a stratégiai fenyegetést jelentő termékek és technológiák ellenőrzése, valamint azoké is, amelyeket katonai és polgári célokra egyaránt fel lehet használni. A fejezet rámutat globalizált, csúcs-technológiai termékekkel felszerelt világunk releváns kihívásaira, majd szorgalmazza, hogy az ellenőrzéshez további jelentős hozzájárulás szükséges a nemzetállamok részéről, hiszen kizárólag azok különböző kormányzervei képesek az illegális kereskedelmet megakadályozni.

A **harmadik fejezet** az Európai Unió non-proliferációs polémiáit vizsgálja. Az integrációbarát gazdasági érdekek által dominált nemzetállamoknak szükségessé vált felülvizsgálniuk eddigi erőfeszítéseiket, valamint kialakítaniuk közös álláspontjukat a non-

proliferaáció terén. Ennek következtében ma az Európai Unió a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozásában a legjelentősebb, széles körű felelősséget vállaló nemzetközi szereplők közé tartozik: igyekszik reagálni a világban történő változásokra, valamint szoros kapcsolatot tart az exportőr cégekkel. A kereskedelmi akadályok leépítésének szándéka és az azt megnehezítő engedélyezési kötelezettség közti dilemma jellemzi az Európai Unió tagállamai és a globalizálódó világ kapcsolatát. Az Európai Biztonsági Stratégia világossá tette, hogy a szervezet nem hanyagolhatja el a non-proliferaációs veszélyeket. Ezért az Európai Unió célkitűzése, hogy világszerte megelőzze, elrettentse, megállítsa, vagy felszámolja az aggodalomra okot adó proliferaációs programokat. Vizsgálati szempontként szolgál a nemzetközi biztonság megóvása érdekében létrehozott közösségi export-ellenőrző rendszer a kettős felhasználású termékek és technológiák területén. A harmadik fejezet elemzi továbbá a magyarországi engedélyezési gyakorlatot és annak hatékonyságát az integráció elmélyülésével.

A **negyedik fejezet** számba veszi a működés és hatékonyság szempontjából legfontosabb belső és külső hiányosságokat, amelyek a rezsimeket jellemzik. E problémák részben a bonyolult történelmi örökségből, a dinamikus nemzetközi környezetből, részben pedig a helytelen működési és politikai döntésekből fakadnak.

Az **ötödik fejezet** rámutat arra, hogy a jövőben mekkora realitása, illetve szükségyszerűsége lenne annak, hogy a jelenleg működő multinacionális non-proliferaációs export-ellenőrző rezsimek egy, úgynevezett szuperrezsimben fejtsék ki hatékony tevékenységüket. Javaslatot tesz a következő feltételek vizsgálatára és harmonizálására: a rezsimek informális természete; a tagság és a döntéshozatal kérdései; az információ-megosztás hiányosságai; a politikai figyelem és források problémái; az ellenőrzés területén alkalmazott elvek értelmezése és végrehajtása a gyakorlatban; a másodlagos proliferaáció és az informális engedély-kérelem megtagadás problematikája, valamint az amerikai nyomásgyakorlás és az ipar jelentősége az ellenőrzés folyamatában. Fontos kérdés továbbá, hogy az elemzett rezsimeket a globalizáció által megjelenő új biztonsági kockázatok milyen kihívásokkal szembesítik, valamint hogy ezek kezelhetők-e egy szuperrezsim keretein belül. Végül a fejezet elemzi és értékeli a részes államok politikaformálóinak e változással kapcsolatos attitűdjeit is.

A **hatodik fejezet** a doktori értekezés eredményeit foglalja össze, és megállapítja: lehetőség van arra, hogy fokozzuk az államok közti export-ellenőrzést a non-proliferaáció területén. Annak ellenére, hogy ennek megvalósítása számos állam politikai, biztonsági, gazdasági és kereskedelmi érdekeibe ütközik, a disszertáció a szuperrezsim létrehozását

tekinti a legcélravezetőbb megoldásnak.

Összegzett következtetések

Összességében a multilaterális non-proliferációs export-ellenőrző rezsimek jelentőségének bemutatásával ráirányítottam a figyelmet a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozásának egyik, és talán leghatékonyabb formájára: a kereskedelem ellenőrzésének fontosságára. A működő rezsimek hiányosságainak bemutatását és elemzését követően egy új szuperrezsim létrehozására tettem javaslatot, mely megoldhatja a jelenlegi rezsimek problémáit. Hangsúlyoztam, hogy egy olyan korban, amelyben terroristák és támogatóik veszélyes technológiákat és fegyvereket keresnek, a szállítók gazdasági érdekei nem lehetnek fontosabbak az ország nemzeti biztonsági érdekeinél.

Remélem, hogy a fenn nevezett javaslatok „visszaköszönnek” a non-proliferációs rezsimek átfogó reformjáról szóló jelenlegi vitában és segítenek újra napirendre tűzni az export-ellenőrzés alapvető megújításának ötletét. Az innováció volt egyszer a multilaterális export-ellenőrző rezsimek ismertetőjegye, és talán újra az lehet.

Új tudományos eredmények

A multilaterális non-proliferációs export-ellenőrző rezsimek kutatásával az alábbi tudományos eredményeket értem el:

1. feltártam, hogy a multilaterális non-proliferációs export-ellenőrző rezsimek különböző tagsága és eltérő felelősségi területei következményeképpen folyamatos kompetencia-problémák, fokozódó ellenérdekek és szabályozatlan területek keletkeznek;
2. bizonyítottam, hogy a technológiai fejlődés, a liberalizálódó nemzetközi kapcsolatok, a növekvő gazdasági verseny, de leginkább a tömegpusztító fegyverek roszhiszemű felhasználóinak bővülése, s ebből kifolyólag a veszélyeztetettség növekedése miatt megkerülhetetlen a jelenlegi non-proliferációs export-ellenőrző rezsimek átfogó megközelítése és komplex újraszabályozása;
3. igazoltam, hogy a béke és a biztonság megőrzése érdekében elengedhetetlen a nemzetközi együttműködés a non-proliferációval kapcsolatos export-ellenőrzés terén, ezért – egységes nemzetközi normák szerint – tovább kell erősíteni az államok összefogását;
4. kidolgoztam egy alternatív globális non-proliferációs export-ellenőrző szuperrezsim alapvetéseit, amely szerint a jelenlegi rezsimek, részes államaikkal együtt egyesülnek, s az újonnan létrejövő globális, integrált, nemzetközi jogilag kötelező érvényű

szuperrezsím által egységesen és hatékonyabban ellenőrizhető a proliferációra érzékeny termékek és technológiák kereskedelme.

Ajánlásokat és a kutatási eredmények gyakorlati felhasználhatósága

A kutatási eredmények elfogadása esetén javaslom, hogy a kül- és biztonságpolitikával, a nemzetközi tanulmányokkal, valamint a rendvédelemmel foglalkozó oktató- és kutatóintézetek felhasználhassák az értekezés tartalmi elemeit, további munkájukhoz.

A disszertáció – komplexitásánál fogva – segítheti a biztonságpolitika e területén dolgozó szakértők és politikai döntéshozók felkészítését, továbbképzését.

A téma interdiszciplináris jellegénél fogva számot tarthat a szélesebb olvasóközönség figyelmére is, amely követi a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozására irányuló nemzeti és nemzetközi biztonságpolitikai, gazdaság- és kereskedelempolitikai, rendvédelmi, valamint tudományos és technológiai törekvéseket. Javaslom ezért, hogy mint nyílt forrás, korlátozás nélkül, interneten is elérhető legyen.

Tekintettel arra, hogy a tömegpusztító fegyverek proliferációjának export-ellenőrzése még mindig számos nyitott, a tudomány által nem vizsgált területet ölel fel, – a proliferáció hatékony megakadályozása célzatával – ajánlom a jövő kutatói és doktoranduszai figyelmébe a téma teljes egészét, valamint a fejezetekben tárgyalt részleteket.

Az értekezés tézise és a szuperrezsím létrehozásának alapvetéseit tárgyaló 5. fejezet képezze megfontolás tárgyát a szakirányú magyar szervek és a politikaformálók számára. Pozitív tudományos, szakmai és kormányzati döntés esetén, az illetékes hazai szervek ténylegesen megvizsgálhatnák a szuperrezsím létrehozásának körülményeit, lehetőségeit, esetleg Magyarország vezető szerepének felvállalását.

Publikációs jegyzék

- 2010. dec. A fegyver-kereskedelem és a nemzetközi biztonság a globalizált világban; Hadtudomány; 2010. évi 4. szám; pp. 30-38.
- 2010. márc. Egy szuperrezsím létrehozásának lehetőségei a fegyverzetellenőrzés területén; Nemzet és Biztonság; III. évfolyam 2. szám; pp. 20-28.
- 2008. okt. Export control of dual-use items during the cold war and in Hungary today; AARMS; Year 2008, Volume 7 Issue 3; pp. 397-406.
- 2008. okt. A kettős felhasználású és haditechnikai termékek kereskedelmének ellenőrzése; Nemzet és biztonság; I. évfolyam 10. szám; pp. 59-66.

2007. A semleges európai államok nemzetközi kapcsolatai; Társadalom és Honvédelem; XI. évfolyam 2. szám, 2007; pp. 167-183.
2007. aug. Az Európai Unió és a proliferáció elleni küzdelem; Új Honvédségi Szemle; LXI. évfolyam 8. szám, 2007. augusztus; pp. 10-18.
2006. dec. Magyarország és a semlegesség koncepciója; ZMNE Egyetemi Központi Könyvtár, Kéziratolvasó KV 517
2006. máj. Az Európai Unió katonai képességeiről szóló viták; Új Honvédségi Szemle; LX. évfolyam 5. szám, 2006. május; pp. 52-63.
2005. Az Európai Unió katonai képességei: vita és realitás; XXVII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia pályamű
2004. Az európai védelem biztosításának szervezeti oldala: a haderő; Parlamenti ösztöndíjasok 2003/2004; pp. 212-234.

Szakmai-tudományos életrajz

Név: Mintál Noémi
 Születési hely, idő: Kiskunhalas, 1980. szeptember 19.
 Lakcím: 8000 Székesfehérvár, Lövölde u. 17/C V/3.
 Elérhetőség: 70/ 33-95-909
 E-mail cím: mintalnoemi@yahoo.com

MUNKAHELYEK:

2010. Honvédelmi Minisztérium
 Közigazgatási Államtitkári Titkárság
 Munkakör: védelempolitikai szakreferens
- 2008-2010. Honvédelmi Minisztérium
 Védelempolitikai Főosztály
 Stratégiai Elemző és Tervező Osztály
 Munkakör: EDA központi összekötő-helyettes
 EU katonai képességfejlesztési referens
- 2008-2009. Kodolányi János Főiskola
 Társadalomtudományi Tanszék
 Megbízott óraadó (két szemeszter)
 Oktatott tantárgyak: Bevezetés a biztonságpolitikába, Az EU közös kül- és biztonságpolitikája, Külpolitikai elemzések
- 2005-2008. Magyar Kereskedelmi Engedélyezési Hivatal
 Haditechnikai és Exportellenőrzési Hatóság
 Exportellenőrzési Osztály
 Munkakör: EU együttműködési szakreferens,

export-import engedélyezési referens

ISKOLÁK:

- 2005-2008. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, Budapest, PhD levelező képzés
téma: A tömegpusztító fegyverek elterjedését megakadályozni hivatott nemzetközi export-ellenőrző rendszerek a 21. század elején
- 2003-2006. Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Gazdaságdiplomácia és Nemzetközi Menedzsment Szak, Budapest, alap nappali majd levelező képzés, közgazdász
- 2000-2005. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Biztonság- és Védelempolitikai Szak, Budapest, alap nappali képzés, okleveles biztonság- és védelempolitikai szakértő (kiváló minősítésű oklevél)

NYELVISMERET:

2005. Angol nyelvből felsőfokú C típusú közgazdasági szakmai nyelvvizsga
2002. Olasz nyelvből középfokú C típusú katonai szakmai nyelvvizsga
2000. Német nyelvből felsőfokú C típusú nyelvvizsga
2000. Deutsches Sprachdiplom II. (Németország által elismert felsőfokú nyelvtudás)

SZÁMÍTÓGÉPES ISMERET:

2007. Európai Számítógép-használói Jogosítvány (ECDL vizsga – 7 modul)

FONTOSABB TOVÁBBKÉPZÉSEK/SZEMINÁRIUMOK:

2010. George C. Marshall Center, Seminar on Civil Transatlantic Security, Garmisch-Partenkirchen, Németország, egy hét
2009. Arms Control, NATO School, Oberammergau, Németország, egy hét
2008. George C. Marshall Center, Seminar on Transatlantic Civil Security, Garmisch-Partenkirchen, Németország, négy hét
2008. közigazgatási szakvizsga
- 2003-2005. Európa-tanulmányok a BGF Külkereskedelmi Főiskolai Karán
2002. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Nemzetközi kapcsolatok szak, „Nemzetközi politika elmélete és gyakorlata” Dr. Kiss J. Lászlónál, valamint „Politics and Economic Policies” Dávid Tamásnál

TUDOMÁNYOS/SZAKMAI KÖZÉLETI TEVÉKENYSÉG:

2009. Konzulens és szakdolgozatok bírálója, Kodolányi János Főiskola

- 2006-2007. Vendégelőadó: Nemzetközi fegyverzet-ellenőrző rezsimek és az EU gyakorlata, ZMNE Nemzetközi és Biztonsági Tanulmányok Tanszék
- 2005-től Magyar Közgazdasági Társaság tagja
- 2004-től Alumni for Europe (Tempus Közalapítvány) tagja

DÍJAK, ÖSZTÖNDÍJAK:

2010. Honvédelemért Kitüntető Cím III. o.
2005. XXVII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Hadtudományi Szekció, 1. helyezett
2005. XXVII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Hadtudományi Szekció, Különdíjak: Magyary Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány Kuratóriuma, Hadtudományi Doktori Iskola
- 2003-2005. Európai Közigazgatási Képzési Ösztöndíj
- 2003-2004. Parlamenti ösztöndíj az Országgyűlés Hivatalában

FONTOSABB ANGOL NYELVŰ FELSZÓLALÁSOK:

- 2008-2010. Az Európai Védelmi Ügynökség védelmi miniszteri szintű üléseit előkészítő ülések magyar tagja, felszólalások Magyarország érdekeit képviselve
- 2006-2008. Az EU Tanács Kettős felhasználású termékek külkereskedelmével foglalkozó munkacsoportjának magyar tagja, felszólalások Magyarország érdekeit képviselve

KÖZIGAZGATÁSI és TUDOMÁNYOS GYAKORLATOK:

2005. Belügyminisztérium, NATO és EU Koordinációs Főosztály – hét hét
2004. Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatal, Európai Integrációs és Külügyi Iroda – egy hét
2004. Bács-Kiskun Megyei Közgyűlés Hivatala, Védelmi Titkárság – egy hónap
2004. Bács-Kiskun Megyei Közgyűlés Hivatala, Szervezési és Európai Integrációs Osztály – egy hónap
2004. Miniszterelnöki Hivatal, Kormányzati Stratégiai Elemző Központ, Elemző és Tervező Főosztály – két hét
- 2003-2004. Országgyűlés Hivatala, Honvédelmi Bizottság, gyakornok – kilenc hónap
2003. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Biztonsági és Stratégiai Tanulmányok Tanszék, demonstrátori feladatok – két hét

*„A tudományos kutatásnak mindig az a vége,
hogy hirtelen több probléma is felbukkan ott,
ahol korábban csak egy volt.”*

Norman MAILER